

U W A G I I W I A D O M O Ś C I

Ks. Wojciech Danielski

SPRAWOZDANIE Z X SEMINARIUM NAUKOWEGO WYKŁADOWCÓW LITURGII W POLSCE, W KRAKOWIE 4—5 WRZEŚNIA 1972 R.

W dniach 4—5 września 1972 r. odbyło się w Krakowie doroczne spotkanie wykładowców liturgiki w zakładach teologicznych w Polsce, mające charakter seminarium naukowego. Było to już dziesiąte spotkanie powojenne, zorganizowane przez sekcję wykładowców liturgiki w Komisji Episkopatu Polski do spraw Nauki, pod przewodnictwem wybranego w 1958 r. ks. dra Wacława Schenka. W spotkaniu tym, któremu gościny udzieliło Seminarium Śląskie, wzięło udział 50 kapłanów: oprócz wykładowców również badacze i duszpasterze piszący w czasopismach teologicznych na tematy liturgii.

Seminarium rozpoczęło się 4 IX o godz. 15.30. Zagał je przewodniczący Sekcji, ks. dr W. Schenk, zapraszając do prezydium: ks. dr Stanisława Legięcia (Sandomierz), ks. dr Władysława Śpikowskiego (Poznań), ks. dr Władysława Sobczyk (Częstochowa) i O. dr Franciszka Małaczyńskiego OSB (Tyniec). Przypomniął, że w seminariach tych biorą udział wykładowcy liturgiki oraz specjaliści publikujący swe prace z dziedziny liturgiki i duszpasterstwa liturgicznego — i przy tej okazji prosił o dopełnienie listy nazwiskami aktualnych doktorantów z liturgii.

Podsumował szczegółowo dotychczasowych 9 spotkań polskich wykładowców w okresie powojennym. Zestawienie ich podajemy tutaj, ponieważ dotąd nie publikowano z nich sprawozdań.

I. Lublin 9—11 IX 1958, w ramach Zjazdu Profesorów Zakładów Teologicznych w Polsce, w obradach sekcji liturgicznej brało udział 19 osób. Temat: Udział ludu w liturgii Kościoła. Referaty: ks. W. Schenk (KUL), ks. K. Konopka (Lublin), ks. W. Śpikowski (Poznań), ks. M. Sopoćko (Białystok). Sprawozdanie i referaty ogłoszone w RTK 8/1961 z. 3, s. 74—79 oraz broszura: ks. W. Schenk, Udział ludu w ofierze Mszy świętej. Zarys historyczny, Lublin 1960.

II. Jasna Góra 7—8 VI 1962. Uczestników 40. Temat: Nauki liturgiczne: historia, teologia, liturgika pastoralna. Referaty: ks. W. Schenk, O.P. Szczaniecki OSB, ks. bp A. Wronka, ks. R. Rak, O. Fr. Małaczyński OSB.

III. Jasna Góra 25—26 VI 1963. Uczestników 49. Temat: Metoda integralnego wykładu liturgiki. Referaty: ks. W. Schenk, ks. bp A. Wronka, O. Fr. Małaczyński, ks. R. Rak, ks. W. Świerzawski (Kraków), ks. J. Bukowski (Pelplin).

IV. Jasna Góra 10—11 IX 1964. Uczestników 39. Temat: Soborowa Konstytucja o Liturgii. Referaty: ks. W. Schenk: I rozdział Konstytucji o Li-

turgii; ks. W. Śpikowski: Eucharystia; ks. J. Buxakowski: Inne sakramenty i sakramentalia; ks. St. Czerwik: Rok liturgiczny; ks. G. Mizgalski: Muzyka w liturgii. Obszerne sprawozdanie w maszynopisie otrzymali uczestnicy.

V. Katowice — Panewniki 29 — 31 I 1966. Uczestników 28. Temat: Missarum sollemnia. Referaty: Ks. bp Fr. Jop: Stan odnowy liturgii; Koncelebra: historia — ks. W. Schenk, teologia — ks. R. Zielasko z Katowic, praktyka — ks. P. Gajda z Tarnowa; Liturgia słowa: historia, teologia — jw., uwagi duszpasterskie — ks. M. Jasionowski z Łomży; ks. W. Schenk: Liturgia społecznej miłości; ks. St. Hartlieb: Modlitwa powszechna; ks. J. Buxakowski: Teologia daru materialnego; ks. St. Zdanowicz, ks. St. Czerwik, ks. R. Rak: Komunia św. pod dwiema postaciami; ks. R. Rak: śpiew we Mszy św.

VI. Lublin 13—14 1966, w ramach Milenijnej Sesji Naukowej Teologów Polskich. Uczestników 28. Temat: Liturgia Chrztu. Referaty: ks. St. Czerwik: Charakter paschalny liturgii Chrztu; O. Fr. Małaczyński: Chrztęz w odnowionej liturgii Wielkiej Soboty; O. P. Szczaniecki: Przeżycie chrztu w dawnej Polsce; ks. W. Danielski: Nowy program wykładu liturgiki według Instrukcji o formacji liturgicznej alumnów z 1965 r.

VII. Lublin 17—19 IX 1968, w ramach Sesji X-lecia Sekcji Teologii Pastoralnej na KUL o tematyce: Parafia i rodzina. Referaty: na obradach plenarnych — ks. W. Schenk: Urzeczywistnianie się Kościoła w liturgii, na obradach wspólnych z Sekcją Homiletyczną; O. Wł. Witkowski — Tuchów, KUL: „Rola homilii mszalnej w budowie parafialnej wspólnoty”, opublikowany: HD 38 (1969) 37—43; ks. W. Danielski: „Liturgia w życiu rodziny”. Ks. R. Zielasko podał komunikat o pracy nad podręcznikiem liturgiki.

VIII. Katowice — Panewniki 18—19 IX 1970. Uczestników 34. Temat: Nowe księgi liturgiczne. Referaty: O. Fr. Małaczyński: Mszał; ks. W. Schenk, ks. W. Danielski: Kalendarz i wykład roku liturgicznego; ks. W. Danielski, ks. St. Hartlieb: Ordo lectionum Missae; ks. J. Adamecki: Tłumaczenie tekstów liturgicznych; ks. B. Kosecki, ks. Fr. Greniuk: Seminarium naukowe z liturgiki; ks. R. Zielasko: Komunikat o stanie prac nad podręcznikiem.

IX. Lublin 22—23 IX 1971, w ramach III Kongresu Teologów Polskich. Uczestników sekcji było 32. Temat: Aktualny stan odnowy liturgii. Referaty: Ks. W. Danielski: Nowe zasady modlitwy brewiarzowej według „Institutio generalis de Liturgia horarum”; O. Fr. Małaczyński: Stan prac nad wydaniem nowych ksiąg liturgicznych i tłumaczeniami w Polsce; ks. W. Schenk: Zarys wykładu dla seminarzystów na przykładzie nowego „Ordo Baptismi parvulorum”; ks. J. Kopec CP: Metoda i tematyka ćwiczeń i seminarium naukowego z liturgii. Sprawozdanie w: Teologia i antropologia. Kongres Teologów Polskich 21—23 IX 1971, Kraków 1973 s. 243—259. Dalej ks. W. Schenk uzasadnił tematykę spotkań — koniecznością dopracowywania metody wykładu liturgiki oraz wchodzeniem w życie soborowej odnowy liturgiki — i podziękował dotychczasowym referentom. Zaproponował też na przyszłość, aby opracowywać te elementy odnowy liturgiki, które jeszcze nie są ukończone ani wydane przez Stolicę Apostolską, mianowicie sakrament pokuty lub chorych i namaszczenie, błogosławieństwa i procesje rytuału rzymskiego i polskiego. Inny nurt tematyczny mogły by stanowić badania własne, samodzielne lub zbiorowe. Kończąc, odczytał list od przewodniczącego Komisji Episkopatu, ks. kard.

Wojtyły, zapowiedział złoty jubileusz kapłaństwa ks. prałata Wł. Spikowskiego i przypomniał jego zasługi.

Zagajenie zakończyła modlitwa za zmarłych: ks. dr Bogusława Efnera z Lublina (4 IV 1971), ks. kan. Alfonsa Trzebiatowskiego z Pelplina (4 IV 1972), ks. kan. Władysława Rusznickiego z Białegostoku (13 VI 1971) i ks. prałata Jana Adameckiego z Włocławka (5 VII 1972).

Pierwszy referat wygłosił ks. dr Stanisław Czerwik na temat teologii sakramentu bierzmowania, drugi — ok. godz. 18-ej — ks. dr Bolesław Kosecki na temat dziejów liturgii bierzmowania.

Ks. St. Czerwik wyszedł od stwierdzenia, że teologia sakramentu tworzy się dopiero w konsekwencji zmienionej sytuacji duszpasterskiej i należy jej poszukiwać drogą analizy w tekstach odnowionego rytu, nie oddzielając ich od tekstów liturgii Wigilii Paschalnej i Mszy Krzyżma. Podkreślił związek sakramentów wtajemniczenia, zwłaszcza dopełnianie się bierzmowania przez udział w liturgii Eucharystii. Osoba biskupa jako szafarza bierzmowania wyraża łączność z pierwszym zstąpieniem Ducha Świętego w dzień Pięćdziesiątnicy i wiąże ochrzczonego z Kościołem diecezjalnym. Koncelebrowanie ma głęboką wymowę teologiczną: biskup ukazuje się jako otoczony współpracownikami. Wyznanie wiary w nowym rycie zapobiega masowości i anonimowości przyjmowania tego sakramentu, a do modlitwy o Ducha Świętego włączeni są wszyscy zgromadzeni. Najważniejszy skutek bierzmowania — to upodobnienie ochrzczonego do Mesjasza obdarzonego pełnią Ducha Świętego. W analizie samego rytu sakramentalnego zatrzymał się referent nad włożeniem rąk jako znakiem przedłużania łaski Pięćdziesiątnicy, nad analizą słowa „Znak — Sfragis” w NT, namaszczeniem Krzyżmem i jego stosunkiem do namaszczenia przy Chrzcie — w końcu nad treścią modlitwy kończącej Modlitwę Powszechną (pneumatologiczny aspekt historii zbawienia). W części syntetycznej referatu ukazany został udział chrześcijanina w potrójnej funkcji mesjańskiej Chrystusa i jego spotęgowanie w słuchaniu i głoszeniu słowa Bożego, uzdolnienie do składania ofiar duchowych — a przez to głębsze włączenie w Eucharystię, oraz wzrost wrażliwości na grzech jako przyczynę rozdarcia jedności Kościoła, w końcu dążenie do wzrostu „do miary pełni Chrystusowej”.

Referat ks. B. Koseckiego stanowił zarys dziejów ewolucji czynności i formuł sakramentu, z wyakcentowaniem świadectw pierwszych wieków, oddzielenie bierzmowania od chrztu w V—VIII w., rozbudowy rytu w epoce karolińskiej o elementy podkreślające aurytet biskupa — i stagnacji rytu w epoce potrydenckiej. Osobno zajął się referent znakiem krzyża towarzyszącym namaszczeniu, modlitwą o 7 darów Ducha Św., tzw. policzkiem, osobą szafarza nadzwyczajnego, pojawieniem się świadka innego niż chrzestny, w końcu zasygnalizował problem przesuwania się wieku w jakim się tego sakramentu udziela.

Po Mszy św. koncelebrowanej i wieczerzy — o g. 20 odbyła się dyskusja nad obu referatami, którą prowadził ks. prałat Wł. Spikowski, oraz komunikaty. W dyskusji udział wzięło 10 księży. Częściowo tylko dotyczyła ona jednak samego tematu bierzmowania, zwłaszcza sformułowania dogmatycznego, że bierzmowanie udoskonala więź z Kościołem (ks. B. Nadolski); zwrócono też uwagę na wiek jego udzielania na tle konieczności świadomej decyzji wiary i przynależności do Kościoła, jeśli chrzest przyjęty został w niemowlęctwie (ks. Z. Czerwiński); potawiono pytanie, czy sakramenty inicjacji dokonują wtajemniczenia całkowicie, czy też wymaga ono ciągłego doskonalenia (O. Fr. Małaczyński), na co Referent odpowiedział, że w inicjacji dokonuje się jednorazowe — konieczne do rozpoczęcia życia w Kościele — wejście w Misterium Paschalne, Duch Święty zaś od bierzmowania potęguje możliwość udziału w Eucharystii („niech On nas uczyni

wiecznym darem”, Modl. Eucharyst. III). Łaską bierzmowania w świetle KK jest dawanie świadectwa, ale poza tym trudno jej specyfikę określić. Nowe Ordo powstało, bo dojrzała świadomość Kościoła, np. odejście od jurydycznego pojmowania posłannictwa biskupa — ku traktowaniu go jako zasady wspólnoty czyli ojca, albo pojawiająca się myśl, by nie bierzmowanie, ale pierwszą Eucharystią odkładać na późniejsze lata, gdyż dziecko nie jest zdolne przeżywać „communion cum fratribus”.

Było to jednak tylko wstępem do dyskusji na temat metody teologii liturgii, która miała swój początek na spotkaniu ubiegłorocznym. Postulowano odróżnienie jej od metody dogmatyki (ks. K. Głów), tj. wykładu na podstawie Biblii, Tradycji i historii; sens zawarty w samej tradycji liturgicznej, np. specjalna łaska bierzmowania w świetle jego tekstów liturgicznych, jest przedmiotem teologii liturgii (ks. B. Margański). Akt liturgiczny — czytanie, modlitwa i czynność Kościoła wyrasta bowiem z Pisma św. i Tradycji (KL 24). Ale analiza musi uwzględnić też aktualne życie Kościoła, sam fakt udzielania sakramentu. Istnieje powiązanie zasady modlitwy z zasadą wiary (ks. St. Czerwik). Być może, synteza teologii liturgii znajduje się w tekstach przede wszystkim modlitw (kolekt itp.), ponieważ są utworami Kościoła aktualizującymi słowa Pisma św. i wyjaśniającymi znak, czynność liturgiczną (ks. W. Danielski). Można też wychodzić od analizy czynności, gdyż formuła i obrzęd wzajemnie się wyjaśniają, a słowo nawet definiuje znak (ks. St. Czerwik). Nie ma jednak jednolitej teologii liturgii, a ujęcie C. Vagagginiego jest już krytykowane (artykuł w NRTh). Teologia liturgii musi nie tylko badać jej przeszłość i teraźniejszy kształt, ale też wytyczać przyszłość duszpasterstwa (ks. J. Grześkowiak). Liturgia jest językiem Kościoła do świata, i należy odkryć, co chce Kościół powiedzieć dzisiaj (ks. Wł. Sobczyk, ks. B. Margański). Do tego pomagają nauki pomocnicze, jak w teologii biblicznej, np. badanie rozwoju historycznego czy historyczno-filologiczne badanie znaczenia wyrażań (ks. W. Schenk). W konkluzji ks. St. Czerwik postulował teologiczne przeanalizowanie Mszy obrzędowej bierzmowania i Mszy Krzyżma.

W komunikatach:

1° O. dr Franciszek Małaczyński poinformował krótko o stanie redakcji ksiąg odnowionej liturgii i przekładów polskich. Opublikowane zostało Ordo Cantus Missae, w ostatecznym przygotowaniu — rozwiązanie problemu święceń niższych oraz sakrament namaszczenia chorych. W Polsce ukazał się Obrzęd Chrztu Dzieci, w druku — I tom Lekcjonarza Mszalnego, oraz oficjum dla zakonnic, do zatwierdzenia poszły: Bierzmowanie i Mażeństwo, już zatwierdzony Obrzęd Ślubów Zakonnych. Przekłady — kórte mają być także adaptacją (np. zachowa się teksty skrutynium i konsensu w Sakramencie Mażeństwa przyjęte w Polsce) są opracowywane zespołowo, po wydaniu opinii przez drugi zespół, uwagi swoje wnoszą wszyscy biskupi ordynariusze, niekiedy po zasięgnięciu zdania komisji liturgicznej w diecezji, ostatecznie przyjmuje się wnioski większości. Z myślą także o przekładzie Liturgii Godzin, Psalterz tłumaczy dla liturgii red. Marek Skwarnicki, w opracowaniu są także czytania hagiograficzno-patrystyczne, przypuszczalnie najpierw się te teksty powieli.

2° Ks. dr Wojciech Danielski omówił stan prac nad hasłami do Encyklopedii Katolickiej przygotowywanej przez Towarzystwo Naukowe KUL, w dziale „Liturgika i Hymnologia”. Ukończone są opracowania hasel na literę „A” i „B” według planu ks. J. Adameckiego i ks. W. Schenka z 1958 r. uzupełnianego i aktualizowanego przez redaktora działu, ks. W. Schenka. Do stycznia 1973 mają przyjść od autorów zamówione hasła na literę „C”. Zamówienia hasel na D, E i F planuje się rozsyłać w początku 1973 r. ukończenie ich — na jesieni. Pierwszy tom może ukazać

się w 1973 r. Doświadczenia z hasłami pierwszych dwu liter pozwoliły ściśle planować hasła począwszy od litery „C” w następujących grupach zagadnień, niezależnie od udziału problematyki liturgicznej w hasłach zbiorowych. Są to: a. Biogramy liturgistów (średniowiecznych twórców, nowożytnych badaczy, promotorów ruchu liturgicznego i badań współczesnych, zagranicznych i polskich, np. Andrieu, Adamecki, Bannister, Blume, Bieszk, Cabrol); b. Księgi liturgiczne (dzieje rozwoju, monografie najcenniejszych zabytków przy odnośnych hasłach miejscowości, np. Agendy katolickie polskie, Agendy protestanckie, Antyfonarz, Antyfonarze polskie, Brewiarz, Collectarium et capitulare z Bangor, Antyfonarz z Bobbio, Mszał); c. Liturgia i rytury stolic biskupich i zakonów (Ambrożyjski ryt, Antiocheńska liturgia, Celtycka liturgia, Chaldejski ryt, Cysterski ryt, dodatki do hasel diecezji polskich i zakonów o ich tradycjach i zabytkach liturgicznych); d. Zagadnienia ogólnej teologii liturgii i duszpasterstwa (m. in. Akomodacja w liturgii, Biblia w liturgii, Baranek w liturgii); e. Sakramenty (Bierzmowanie, Chorych Namaszczenie, Chrzest); f. Przedmioty i znaki liturgiczne (Chrześcielnica); g. Rok liturgiczny i kultury (Apostołowie w liturgii, Bartłomiej, św., Anna św., Chrzest Pański, Czesław bł., Całun św., Cierniowa Korona, Adwent, Boże Ciało); h. Hymnografia liturgiczna (hymny łacińskie Brewiarza, Liturgii Godzin, Proprium Poloniae, oraz sekwencje i hymny powstałe w Polsce). Zamiast zbyt obszernych hasel stosuje się raczej system odsyłaczy, np. Commune Sanctorum, z odesłaniem do: Apostołowie, Dziewice Męczennicy... ale będą także większe hasła zbiorowe, np. Modlitewnik, Liturgia. Na apel o zgłaszanie się na autorów hasel duża liczba uczestników zgłosiła swoje nazwiska do poszczególnych działów tematycznych; pewna liczba Księży Profesorów z całej Polski już z Encyklopedią współpracuje.

3° Ks. dr Wacław Schenk przedstawił stan wymiany informacji z instytucjami liturgicznymi zagranicą w celu propagandy badań prowadzonych w Polsce. Kontakty te nawiązują przede wszystkim polscy księża studiujący np. w Rzymie, Innsbrucku, Wiedniu, Trewirze. W tym celu mówca postulował wysyłanie prac drukowanych oraz sporządzanie corocznej ogólnopolskiej informacji o podjętych i ukończonych pracach dyplomowych na seminariach naukowych we wszystkich uczelniach teologicznych w kraju.

Drugi dzień obrad rozpoczął się Mszą św. koncelebrowaną pod przewodnictwem ks. dr Władysława Sobczyka, a o godz. 8.30 przystąpiono do następnych dwu referatów, które wygłosili: Ks. mgr Helmut Sobeczko z Opola na temat duszpasterstwa sakramentu Bierzmowania, oraz O. dr Stefan Zalewski CSSR z Tuchowa o duchowości tego sakramentu.

Ks. H. Sobeczko przedstawił obecną praktykę w Polsce w oparciu o odpowiedzi kurii diecezjalnych, i porównał ją z postulatami nowego Ordo Confirmationis, na koniec skormułował wnioski. Bierzmuje się na ogół przy okazji wizytacji biskupiej, w soboty lub niedziele, rzadko podczas mszy św., niekiedy z odnowieniem przymierza chrzestnego; z zasady przystępuje dopiero młodzież, świadek najczęściej jest wspólny dla większej grupy; przygotowanie obejmuje powtórzenie katechizmu i spowiedź, Komunii św. udziela się nieraz w związku z bierzmowaniem, ale bez mszy św. Przygotowanie wymagane przez nowe Ordo, powinno wiązać bierzmowanie z całością wtajemniczenia chrześcijańskiego i bazować na katechezie (obecny ramowy program nie uwzględnia wymaganych tematów), homilię na temat zobowiązań, dni skupienia dla kandydatów (już są w diec. tarnowskiej i warszawskiej) i przygotowanie całej wspólnoty, nawet w ramach rekolekcji, oraz bezpośrednio przygotowanie kandydatów („Dzień Oczekiwania” w Warszawie, „Jasne Dni” w Tarnowie), rodziców i świadków (wybranych przez rodzinę, chrzestny nie zawsze odpowiada wymaganiom). Samo sprawowanie podczas mszy św. najlepiej ukazuje związek z całością inicjacji, która osiąga swój szczyt w Eucharystii; jeszcze lepiej

ze względu na znak Kościoła, gdy tę mszę św. koncelebrują z biskupem kapłani mając wraz z nim bierzmować. Wreszcie formą lepszą jest podchodzenie kandydatów do biskupa, niż oczekiwanie go w długim szpalerze. Opiekę duszpasterską nad bierzmowanymi najlepiej opracowano w diecezji tarnowskiej, gdzie cały następny rok katechazy poświęcony jest pogłębieniu świadomości i utrwalaniu łaski bierzmowania, w kierunku pracy nad sobą i apostołstwa, a przed Ześlaniem Ducha Świętego obchodzą się uroczystości I rocznicę. Najbardziej zróżnicowany jest wiek i termin udzielania: najmocniej postawiono zasadę w diecezji tarnowskiej co do młodzieży klas VII i warszawskiej — klas VIII; zależy to jednak, czy bierzmowanie odbywać się może co roku, czy przynajmniej co 2 lata (Kraków) i nie w związku z wizytacją.

We wnioskach referent postulował jednolite ustalenie wieku w całej Polsce, raczej zgodnie z uzasadnioną praktyką w oparciu o argument, że bierzmowanie jest okazją do osobistego potwierdzenia przyjętych założeń wiary; dalej — oddzielenie bierzmowania od wizytacji; dla środowisk nie mogących zaprosić biskupa co 2 lata, dolną granicę powinien stanowić wiek VI klasy; konieczne jest opracowanie cyklu kazań, katechez, konferencji oraz zestawu śpiewów.

Dyskusję podjęło 6 księży. Dotyczyła ona pamiątek w formie dokumentu bierzmowania (wspólnie z chrztem i pierwszą Eucharystią), świądeków, śpiewów (zwłaszcza braku pieśni o Duchu Świętym jako Darze Ojca i Syna) i triduum przygotowawczego; najwięcej jednak mówiono o sprawie wieku udzielania bierzmowania w oparciu o doświadczenia diecezji katowickiej (ks. R. Rak), tarnowskiej (ks. St. Burzawa) i krakowskiej (O. Fr. Małaczyński), choć przypominano uzasadnienia przedstawione Papieżowi w celu zróżnicowania praktyki (ks. St. Czerwik); najbardziej szczegółowo przedstawiono instytucję egzaminatorów biskupich przed bierzmowaniem i łączenie młodzieży kilku parafii, aby jednak okazała do bierzmowania była co roku — w diecezji tarnowskiej.

O. Stefan Zalewski CSSR w swym referacie pt. „Sakrament bierzmowania a formacja duchowa chrześcijanina”, wyszedł od 1° próby odczytania zbawczej funkcji bierzmowania według Konstytucji Apostolskiej „*Divinae consortes naturae*”, aby przez 2° wykazanie, jak ta myśl jest wyrażona w nowych obrzędach do 3° praktycznych wskazań co do duchowej postawy podmiotu, warunkującej pełną owocność bierzmowania.

Trudność rozdzielenia skutków bierzmowania od skutków chrztu, została rozwiązana obecnie nie w sensie przeciwstawiania, ale jako dopełniającej się całości: właściwym skutkiem jest Duch Święty, i to w sensie utrwalenia (*perpetuatio*) Ześlania Ducha Świętego, który jest mocą działającą Boga, który upodabnia do Chrystusa w Tajemnicy Paschalnej i pełniej włącza w Kościół, daje dynamikę rozwoju temu, kto został ochrzczony; rozwój ten aktualizuje się ciągle przez udział w Eucharystii. Przez analizę rytu w kategoriach znaku (materii) i słów (formy), zwłaszcza epiklezy, które dopiero w nowej Konst. Apostolskiej zostały doprecyzowane, oraz przez analizę elementów rytu wiążących bierzmowanie z chrztem i Eucharystią — Referent doszedł do wniosku, że postawami wymaganymi przez bierzmowanie są: budzenie i rozwijanie świadomości chrześcijańskiej, pokonanie minimalizmu i superascetyzmu duchowego wobec uświadamiającego i prowadzącego do pełni działania Ducha Świętego, zastąpienie elementów bojowych przez apostołskie wynikające z dojrzałości, odczytywanie myśli Bożej w każdej, zwłaszcza trudnej sytuacji. Zaakcentował też okres paschalny jako uświadamiający miejsce bierzmowania w Misterium Paschalnym, oraz włączenie pobożności ku Duchowi Świętemu w Tajemnicę Paschalną.

W dyskusji zabrało głos 6 mówców. Akcentowano wiek dojrzałości chrześcijańskiej z sugestią nawet wieku służby wojskowej i zakładania

rodziny, jeśli uzna się bierzmowanie jako sakrament odpowiedzialności (ks. Wł. Sobczyk, ks. W. Schenk, przeciw temu ks. St. Czerwik), przypomniano, że teksty biblijne czytane przy chrzcie mają na myśli ochrzczonych i równocześnie bierzmowanych. Ks. W. Schenk przedstawił schemat konferencji o bierzmowaniu: wdzięczna radość z powołania chrześcijańskiego, optymizm dzięki zwycięskiej mocy Ducha Świętego, który uwalnia i uzasamodzielnia, poczucie godności prowadzące do wymagania od siebie i nie poniżania siebie grzechem, twórczość dla opanowywania przyrody i rozwoju ludzkości, Kościoła i siebie, życie „nie dla siebie”. (IV Modl. Euchar.), poczucie odpowiedzialności za swoją przynależność do Chrystusa i rozwój Jego Daru — wszystkie te podstawy odżywają w każdym zeromadzeniu eucharystycznym, „bez którego żyć nie możemy”. Ks. B. Nadolski i ks. W. Świerzawski powrócili do dyskusji dnia poprzedniego: spiritualitas — to życiowe refleksy wynikające z teologii sakramentu: więc jak z chrztu — synostwo, tak z bierzmowania wynika świadectwo miłości. Rozróżnianie teologii (kerygmatycznej, biblijnej, liturgicznej) jest czymś nowym, dla Ojców Kościoła — misterium Chrystusa związanego z Kościołem i z człowiekiem było rozwinięciem teologii Przymierza (H. Rahner); zadaniem teologii liturgii jest odkrywanie rzeczywistości „hodie” trwającego Misterium Paschalnego, i w tym sensie prawdą jest, że anafory są skrótem teologii (H. Urs von Balthasar).

O godz. 11.30 posumowania obrad dokonał Ks. dr W. Schenk, zapowiadając druk obszernego sprawozdania i referatów w RBL, oraz następne spotkanie zaplanowane w Poznaniu we wrześniu 1973 r. Dyskusja nad jego problematyką (inicjacja dorosłych, modlitwy eucharystyczne, okres Wielkiego Postu i Wielkanocny, rozwój liturgii, antropologia w liturgii, wyniki badań teoretycznych) doprowadziła do tego, że najwięcej głosów uzyskał i konkretne kształty przybrał projekt Przewodniczącego, tj. liturgia sakramentu pokuty, zarówno ze względu na oczekiwaną odnowę, jak i bogatą literaturę (C. Vogel, K. Rahner, A. Nocent), ustalono więc i podzielono tematy między zgłaszających się spośród uczestników.

Spotkanie absolwentów Papieskiego Instytutu Liturgicznego w Rzymie miało na celu rozeznanie w możliwościach nostryfikacji dyplomów w kraju, jak również kontynuowania studiów w Rzymie po licencjacie w Polsce. Licencjackie studia w Rzymie wymagają 2 lat wykładów, mogą być zaliczone poszczególne wykłady z Polski, podobnie egzamin licencjacki jeśli był ze specjalizacji liturgicznej, (np. na KUL) a nie ogólnoteologiczny, gdyż Instytut wydaje dyplomy „z teologii liturgii”. Pierwszym absolwentem Instytutu jest ks. dr St. Czerwik, pierwszym z doktoratem nowego typu — ks. B. Margański z Tarnowa. Absolwentami rzymskich studiów liturgicznych są także: O. dr Fr. Małaczyński OSB, ks. dr W. Świerzawski z Krakowa, ks. dr B. Kosecki z Pelplina, ks. dr L. Czaja z Wrocławia, O. dr S. Zalewski CSSR, ks. dr Wł. Bomba CM, ks. dr Z. Garbowski z Łomży, ks. dr J. Kownacki z Gdańska, ks. dr J. Sroka z Przemyśla, ks. dr B. Lewandowski z Włocławka, ks. dr H. Majchrzak z Łodzi, ks. dr H. Michałowicz z Siedlec, ks. lic. M. Szablewski CR i ks. lic. W. Boguniowski SDS; z Paryża, ks. dr Wł. Sobczyk z Częstochowy, z Louvain — ks. dr T. Korpusiński z Włocławka. Wszyscy obecni przedstawili tematykę swych badań i zainteresowań, także pod kątem włączenia się ich jako autorów haseł do Encyklopedii Katolickiej.